EUGENIU COŞERIU

CREAŢIA METAFORICĂ ÎN LIMBAJ

1. Multiplele definiţii propuse pentru a circumscrie limbajul – „limbajul este un instrument de comunicare”, „limbajul este un sistem de semne”, „limbajul este o funcţie socială”, „limbajul este o instituţie socială”, „limbajul este o facultate simbolică”, „limbajul este o activitate a spiritului”, „limbajul este o creaţie perpetuă”–, care, în loc de a-l defini în mod integral, se limitează fiecare la descrierea lui sub un anumit aspect, evidenţiind unul dintre atributele sale, în realitate nu sunt antitetice şi ireconciliabile, aşa cum se consideră adeseori, ci complementare şi interdependente. Aparenta discrepanţă între aceste definiţii se datorează, în primul rând, unor motive pur semantice. Adică se datorează, pe de o parte, funcţiilor multiple ale copulei (*este* = „e egal cu”, „e identic cu”, „este ca şi”, „este analog cu”, „se comportă ca”, „este de asemenea”, „este printre altele”, „are ca atribut”, „cade sub incidenţa conceptului de”, „este un exemplu al unei clase care se numeşte…”, „se constată că”, „funcţionează ca”, „este în mod constitutiv”, „este în esenţă”, „este în plan individual”, „este în plan social”, „este în planul realităţii constatate empiric”, „este în planul finalităţii”, „se prezintă ca”, „se prezintă analizei ca”, „se manifestă ca fenomen”, „se manifestă istoric ca” etc.) şi, pe de altă parte, semnificatelor multiple ale termenilor folosiţi ca predicate nominale. În al doilea rând, discrepanţa se datorează diversităţii punctelor de vedere adoptate şi aspectelor luate în considerare în fiecare caz particular.

Unele dintre definiţiile de mai sus (în funcţie de varietatea semnificativă a copulei) consideră limbajul în relaţiile şi determinările sale exterioare; conform altor definiţii limbajul este văzut în realitatea şi structura sa intrinseci. Unele definiţii îl examinează în realitatea sa „obiectivă”, ca fenomen pur, altele implică consideraţii teleologice. Cu alte cuvinte, unele încearcă să răspundă la întrebarea *cum se produce?,* altele la întrebarea *cum se prezintă?,* iar cele mai ambiţioase, la întrebarea *ce este limbajul?* În plus, între planurile examinate există interferenţe constante şi inevitabile: astfel, abordarea teleologică poate interveni în considerarea relaţiilor exterioare ale limbajului, dar şi în examinarea realităţii sale intrinseci.

2. Din punctul de vedere al circumstanţelor în care se produce şi care sunt condiţiile pentru producerea sa (*Cum se produce? = În ce condiţii?*), evident că limbajul este, în primul rând, un fenomen social, dat fiind că se produce în societate şi este determinat din punct de vedere social – adică pentru producerea actului lingvistic minim e necesară prezenţa a cel puţin doi indivizi (vorbitorul şi ascultătorul) – şi dat fiind că semnele folosite trebuie să fie, cel puţin până la un anumit punct,

DACOROMANIA, serie nouă, V–VI, 2000–2001, Cluj-Napoca, p. 11-33

comprehensibile şi acceptabile în cadrul unei anumite comunităţi, depinzând, în parte, de componenţa, starea şi istoria comunităţii înseşi.

De asemenea, din punct de vedere fizico-fiziologic, limbajul *este* un fenomen acustic produs printr-o serie de mişcări articulatorii ale aparatului fonator care sunt captate de aparatul auditiv. Din punctul de vedere al operaţiilor psihice care preced actul de fonaţie (la vorbitor) şi urmează actului de audiţie pur fiziologic (la ascultător), limbajul *este* un fenomen psihic. Din punctul de vedere al relaţiilor pe care, prin semnificaţie, vorbitorul şi ascultătorul le stabilesc între expresia produsă sau captată şi lucruri sau realitate (adică, ceva care este sau, cel puţin, se consideră a fi independent de gândirea lor), limbajul *este* (sau implică şi) o operaţie logică.

S-ar putea adăuga – unii ar putea spune că de aici ar trebui să începem – că, aşa cum ne învaţă psihologia behavioristă, din punctul de vedere al observaţiei pur empirice generalizate şi clasificate – adică dintr-un punct de vedere ulterior constatării condiţiilor fizico-fiziologice ale producerii sale, dar anterior oricărei abstractizări sau inducţii ştiinţifice mediate (cum ar fi „comunitate", „operaţie psihică", „gândire") – limbajul *este* (se prezintă ca) un fenomen specific de comportament caracteristic anumitor fiinţe care populează pământul şi care se numesc „oameni".

Ca fenomen social, limbajul are, în planul modalităţii sale de realizare, caracter funcţional, în sensul că reprezintă, la rândul său, o condiţie pentru alte fenomene, adică există (se produce) „în funcţie de ceva" şi nu lasă nici un reziduu material după acest moment funcţional (făcând excepţie, dar numai în aparenţă, limbajul scris, unde, în realitate, în actul producerii sale, fenomenul este incomplet – dat fiind că lipseşte comunicarea, adică nu este îndeplinită „funcţia" – iar momentul funcţional se produce de fiecare dată când ceea ce este scris este şi citit). Iar ca funcţie, în planul finalităţii ce implică punctul de vedere precedent al modalităţii (*pentru ce? în vederea a ce?*), limbajul are caracter instrumental în sensul că nu este numai funcţie, nu constituie o finalitate în sine, ci „serveşte la ceva", la comunicarea a ceva cu care nu se identifică, a ceva ce nu este limbaj şi pe care semnele lingvistice doar îl desemnează sau îl denotează, adică îl substituie provizoriu pentru a-l face comunicabil.

În acelaşi timp, din punctul de vedere al caracterului şi al amplitudinii existenţei sale într-o comunitate socială şi al realizării sale istorice în strânsă legătură cu istoria comunităţii înseşi, limbajul are caracter de „instituţie", este o „instituţie socială", în sensul că există în mod sistematic, nu sporadic şi incidental. Fiecare act lingvistic, deşi „inedit", se realizează în baza unui model anterior, produs de obicei în aceeaşi comunitate şi care serveşte la rândul său ca model pentru acte lingvistice ulterioare, în felul acesta asigurându-se continuitatea diacronică a sistemului (limbă), adică a ansamblului de tradiţii care se manifestă ca acte lingvistice comune (mai mult sau mai puţin identice) într-o comunitate. În acest sens, se afirmă că limbajul nu ar fi instituţie socială în integritatea lui, ci doar într-una dintre cele două modalităţi de manifestare a sa (diferite, de data aceasta, în funcţie de natura – sistematică sau asistematică – a relaţiilor dintre elementele care îl constituie), mai precis, aspectul sistematic şi formal sau ideal – *limba* (sistem de acte lingvistice comune ce pot fi constatate în mod

concret sau sistem de acte lingvistice virtuale, existente în memorie, ca ansamblu de reprezentări în conştiinţa vorbitorilor), în timp ce celălalt aspect, nesistematic, însă „real" şi concret, *vorbirea* (totalitatea actelor lingvistice concrete), ar ține exclusiv de domeniul individului. Dar, mai curând decât două realități distincte, „limba" şi „vorbirea" reprezintă două perspective diferite, două moduri diferite de a considera aceeaşi realitate: „limbă" şi „vorbire" nu sunt momente succesive, ci simultane şi inseparabile ale aceleiaşi realități pe care o numim limbaj. „Vorbirea" există ca realizare a „limbii", iar „limba" nu există decât ca generalizare şi sistematizare a actelor de vorbire, după cum dreptul există şi se realizează în mod concret în relațiile juridice concrete, în dispoziții legale, în litigii, în sentințe judecătoreşti etc. Dar, aşa cum „limba" nu este în exclusivitate socială, dat fiind că se constituie din şi se realizează în acte lingvistice individuale, „vorbirea" nu este în exclusivitate individuală, deoarece reprezintă realizarea unor forme ideale care transcend individul, presupunând totodată determinări şi delimitări sociale importante, întrucât chiar şi actul lingvistic minim implică participarea unei societăți minime: a cel puțin doi indivizi.

În aceeaşi ordine de idei, adică rămânând în cadrul relațiilor exterioare ale limbajului şi al întrebării *cum se realizează? sub ce aspect?,* se poate adăuga o caracterizare ulterioară, bazată pe un criteriu de diferențiere referitor la alte fenomene sociale sistematice, care în acelaşi timp constituie şi un criteriu de valorizare, afirmându-se în consecință că limbajul este un fenomen sau o instituție „culturală".

3. Definiția „limbajul este un sistem de semne", care răspunde la întrebarea *cum se prezintă? (cum este?),* ia în considerare mai îndeaproape limbajul. Cu aceasta ne aflăm încă în domeniul modalității, dar deja al unei modalități independente, considerată în ea însăşi, din punctul de vedere al constituirii şi al relațiilor interne ale elementelor sale constitutive, nu al determinărilor sale externe. Şi în acest caz poate interveni perspectiva planului ideal sau concret (sistem abstract sau realizare concretă a sistemului) care se combină, aşa cum s-a văzut, cu punctul de vedere social, pentru a face distincția între „limbă" (sistem ideal social) şi „vorbire" (realizare concretă individuală).

4. În sfârşit, definițiile conform cărora limbajul este desemnat ca „activitate", „facultate", „creație umană" adoptă punctul de vedere al esenței, încercând să răspundă la întrebarea fundamentală *ce este limbajul?*

Într-adevăr, faptul de a fi *activitate umană* este specific limbajului şi constituie genul său proxim.

Nu-i este specific limbajului, în schimb, faptul de a fi un fenomen social (ceea ce, de altfel, se subînțelege prin conceptul de activitate *umană*, dat fiind că un *homo asocialis* este tot atât de neconceput, ca şi un *homo alalus*, iar cele două concepte – acela de ființă *socială* şi acela de ființă *vorbitoare* – se identifică sau, cel puțin, sunt simultane, din punct de vedere antropologic, făcând parte din însăşi definiția omului). Tot astfel, nu-i este specific faptul de a se constitui în sistem. Aceste aspecte nu-i sunt

specifice limbajului, în sensul că ele nu constituie genul său proxim, dat fiind caracterul lor adjectival, cu referire implicită la substantivul „activitate". Altfel spus, definițiile „limbajul este un fenomen social" şi „limbajul este un sistem" trebuie înțelese cu funcție adjectivală: limbajul este „activitate socială", limbajul este „activitate sistematică". Cu atât mai puțin aceste aspecte ar putea constitui diferențe specifice ale limbajului, dat fiind că sunt şi alte activități sociale şi sistematice care nu sunt limbaj: acestea, pur şi simplu, reprezintă caracterizări şi descrieri complementare şi explicative ale conceptului, ulterioare definirii sale.

Când afirmăm că limbajul este activitate, susținem, în schimb, ceva esențial: semnalăm clasa de fenomene căreia îi aparține limbajul, conceptul sub incidența căruia cade de la sine, fiind considerat în sine însuşi, independent de orice relație sau determinare exterioară. Fiind activitate, limbajul este implicit „facultate": într-adevăr, acest termen, aplicat limbajului, nu se referă la o constatare diferită, anterioară sau ulterioară, ci la aceeaşi constatare văzută sub alt aspect şi indică doar posibilitatea de a fi activitatea care *este*, iar ca facultate nu ar putea exista ca atare dacă nu s-ar realiza ca activitate. Adică, cele două definiții („limbajul este activitate umană", „limbajul este facultate umană") înseamnă în esență acelaşi lucru.

5. Dar ce fel de activitate este limbajul? Aici intervine diferența specifică: spunem că „limbajul este activitate *simbolică*". Plecând de la această afirmație, E. Cassirer îşi fundamentează filosofia limbajului şi, în acelaşi timp, definiția omului ca *animal symbolicum*. Dar adjectivul *simbolic* nu clasifică activitatea lingvistică conform naturii ei, nu ne spune ce activitate este limbajul, ci numai îl caracterizează, indică natura elementelor sale şi momentul în care acesta se articulează; cu alte cuvinte, constituie o etapă secundară în delimitarea limbajului ca activitate, implicând în mod necesar o etapă anterioară. (O caracterizare analoagă, dacă nu identică, intervine şi în definirea limbajului ca „sistem de semne"; definiție ce se situează, în acelaşi timp, în două planuri distincte: pe de o parte, descrie relația reciprocă în care se află elementele constitutive ale limbajului; pe de altă parte, arată cărei clase îi aparțin aceste elemente.)

Or, Cassirer însuşi remarcă faptul că limbajul este o modalitate specifică omului de a lua contact cu lumea şi de a cunoaşte realitatea, realitatea *sa*, pe care ființa umană o „traduce", în sensul că o clasifică şi o explică, o desemnează şi o exprimă prin *simboluri*: simbolurile sunt, prin urmare, forme al căror conținut este o cunoaştere. E important să semnalăm că adjectivul *simbolic* cade sub incidența unui concept mai amplu, acela al *cognitivului*; deci, limbajul este în mod esențial *activitate cognitivă*: *activitate de cunoaştere care se realizează prin simboluri* (sau *semne simbolice*). Este formă de cunoaştere nu doar în momentul în care se produce un semn simbolic pentru prima dată în istorie (moment ce implică recunoaşterea unei „clase" ca atare şi delimitarea ei prin cuvânt, prin nume, de celelalte „clase" care se disting în realitate), ci în orice moment. Într-adevăr, simbolurile se re-creează în fiecare act concret de vorbire şi, pe de altă parte, orice act lingvistic presupune, atât la vorbitor, cât şi la

ascultător, operații complexe de natură cognitivă: a individualiza un obiect particular ca aparținând unei „clase" (a recunoaşte că un obiect cade sub incidența unui concept) şi a înțelege, prin numele clasei, acelaşi obiect particular. Altfel spus, o mişcare cognitivă care merge de la obiect la concept, la vorbitor, şi de la concept la obiect, la ascultător. Transpusă în termeni de cunoaştere, de stabilire a contactului simbolic cu realitatea, o frază atât de elementară cum ar fi „copilul se joacă" înseamnă ceva de felul: „acest obiect este un exemplu din clasa numită *copil*; această activitate specifică este un exemplu din clasa numită *a se juca*; între cele două exemple există o relație de simultaneitate şi de interdependență" (în actul de expresie, adică la vorbitor) şi: „există o clasă numită *copil* şi acesta este un exemplu; există o clasă numită *a se juca* şi acesta este un exemplu; între cele două exemple există o relație de simultaneitate şi de interdependență" (în actul de înțelegere, adică la ascultător).

6. Am stabilit, deci, că limbajul este în mod esențial activitate cognitivă. Afirmând aceasta nu pretindem nicidecum să reducem limbajul „la unul dintre aspectele sale" – cum s-ar putea obiecta –, ceea ce se constată într-adevăr în cazul concepțiilor lingvistice de orientare logicistă. A afirma natura cognitivă a limbajului nu înseamnă câtuşi de puțin a ignora sau a neglija celelalte puncte de vedere cu privire la un fenomen atât de complex; înseamnă doar a justifica fiecare dintre punctele de vedere legitime în planul respectiv (planul esenței, planul constituirii sau planul relațiilor externe). Aceasta nu înseamnă a reduce lingvistica la logică sau la teoria cunoaşterii, dat fiind că, pe de o parte, nu poate fi ignorat faptul că ceea ce numim cunoaştere lingvistică diferă în mod esențial de cunoaşterea logică şi, pe de altă parte, lingvistica, pentru a fi justificată ca ştiință generală a limbajului, trebuie să studieze în mod necesar obiectul său din toate punctele de vedere posibile, atât din punctul de vedere al esenței sale intime, cât şi din punctul de vedere al constituirii, al modului său de realizare, precum şi toate determinările sale intrinseci şi extrinseci.

O obiecție mult mai serioasă se impune atunci când observăm că, deşi este în mod efectiv şi concret activitate (sau, pentru a ne exprima în termeni humboldtieni, *enérgeia, Tätigkeit*), limbajul nu este cognoscibil în mod ştiințific, nu poate fi 'studiat' decât ca produs (*ergon, Werk*), dat fiind că numai în felul acesta este sistematic. Adică şi în acest plan, deşi dintr-un punct de vedere diferit, intervine opoziția între *limbă* (produs) şi *vorbire* (activitate), pe care am constatat-o deja în cele două planuri considerate mai sus (realitate socială – totalitatea realităților individuale, sistem – realizare). Cu aceasta se intenționează adesea a ataca nucleul însuşi al definiției, separând în limbaj „produsul" şi „activitatea" ca fiind două realități distincte. Mai mult chiar, dat fiind că „activitatea" ar fi asistematică şi, prin urmare, înregistrabilă numai în infinitatea aspectelor sale, dar ireductibilă la scheme ştiințifice, ajungem să indicăm „produsul" ca fiind unicul obiect legitim al lingvisticii.

Aici trebuie să observăm, întâi de toate, că în definirea limbajului – fiind vorba de constatarea naturii înseşi a fenomenului – nu poate fi introdusă, fără riscul grav de a greşi, o distincție care îşi are rațiunea sa de a fi exclusiv în domeniul metodologic,

deoarece se referă la descrierea sa şi la studiul său istoric. Nimeni, astăzi, după F. de Saussure şi după activitatea Şcolii de la Praga şi a celei de la Copenhaga, nu ar putea nega importanţa metodologică a distincţiei. Aceasta însă nu înseamnă câtuşi de puţin că ea ar avea de a face cu înţelegerea naturii înseşi a limbajului. De altfel, ceea ce se numeşte „produs" nu are existenţă proprie, de la sine, în afara „activităţii" (aşa cum „arbore" nu are nici o existenţă de tip platonic, în afara arborilor particulari). Este vorba de o abstracţie ştiinţifică utilă, care se constituie pe baza elementelor „comune" (mai mult sau mai puţin asemănătoare) constatabile într-o serie de acte lingvistice ale unui individ sau ale mai multor indivizi sau ale unei comunităţi întregi şi care, pentru a înlesni abstracţia însăşi, se consideră ca fiind identice, deşi în realitate nu sunt cu totul identice. Sau, de asemenea, pe baza elementelor comune ale unor acte lingvistice precedente constatabile în memorie, care sunt acumulate în conştiinţa unuia sau a mai multor vorbitori, adică „produsul" (limba) este activitate repetată sau repetabilă (deşi niciodată în mod cu totul identic). „Produsul" însă se constată exclusiv *prin* şi *în* cadrul activităţii, nu în afara acesteia; cu alte cuvinte, „produsul" nu este altceva decât schema abstractă a activităţilor deja realizate sau a unor activităţi virtuale, deci nu este ceea ce poate fi numit, propriu-zis, „produs".

7. O caracterizare ulterioară a limbajului, tot din punct de vedere intrinsec, dar nu în conformitate cu esenţa sa, cu natura lui intimă, ci cu modul său de realizare, cu modalitatea sa, o reprezintă clasificarea limbajului ca „activitate creatoare". Într-adevăr, ca activitate cognitivă, limbajul nu rămâne în cadrul receptivităţii pur contemplative, nu este simplă luare de contact pasivă, nu este acceptare inertă a realităţii, ci este creaţie continuă a limbii, a formelor de cunoaştere (simboluri) în care se manifestă. Orice act lingvistic nou corespunde unor intuiţii şi unor situaţii de fiecare dată inedite, fiind prin urmare el însuşi inedit: este în fond un act de creaţie.

E adevărat, totuşi, că, date fiind determinările exterioare ale limbajului şi acea *conditio sine qua non* a *comunicării*, actul lingvistic nu este şi nu poate fi creaţie în totalitatea sa, altfel spus, nu poate fi în întregime creaţie *ex novo*, ci se structurează în baza modelului unor acte lingvistice anterioare. Dar cu aceasta nu se elimină caracterul creator al limbajului, deoarece şi re-creaţia nu este decât o formă particulară a creaţiei. E adevărat că orice act lingvistic nou este, într-o măsură oarecare, utilizare a unui material amorf şi mort pe care ni-l oferă „limba" (sistem precedent de acte lingvistice comune) – realizare nouă a elementelor virtuale care constituie „sistemul", totalitatea activităţilor repetate anterior. Dar în această utilizare, în această realizare concretă a sistemului abstract şi a formei sociale, intervine permanent şi inevitabil creaţia fie ca selecţie liberă şi structurare nouă a reprezentărilor lingvistice pe care vorbitorul le posedă, fie ca invenţie absolut inedită (care, fără îndoială, poate să rămână neînţeleasă şi să nu devină niciodată „limbă" – adică să nu se mai repete niciodată, să nu fie luată niciodată ca model pentru acte lingvistice ulterioare –, dar care de cele mai multe ori poate fi explicată cu ajutorul situaţiei şi al contextului, fiind înţeleasă de către ascultător printr-un efort interpretativ care este un efort de recreaţie). Pentru noi, vorbitorii, „limba" nu este niciodată cu totul suficientă pentru a ne exprima în fiecare

caz particular, dat fiind că intuițiile noastre (conținutul cognitiv căruia trebuie să-i dăm formă de limbaj) nu sunt niciodată identice cu cele anterioare. Creația se manifestă, deci, în mod constant în limbaj; nu caracterizează numai momentul inițial al unui simbol (momentul în care un model nou apare pentru prima dată în istorie), ci orice act de vorbire. Chiar şi cine vorbeşte o limbă diferită de a sa proprie este creator, adică este deopotrivă şi în limba „învățată": am putea spune, în acest sens, repetând afirmațiile lui Croce, că în realitate nu învățăm o limbă, ci învățăm *a crea* într-o limbă, învățăm un ansamblu de norme care reglementează şi în parte orientează creația în comunitatea respectivă. O dovadă evidentă în această privință este şi faptul că vorbitorii care se exprimă „bine" în limba lor maternă se vor exprima „bine" sau, cel puțin, bogat şi variat şi într-o limbă învățată – deşi cu eventuale greşeli de adaptare (mai ales în domeniul fonologic şi cel morfologic) şi poate că o învață cu o mai mare dificultate decât alți indivizi – dat fiind că necesitățile expresive şi, prin urmare, capacitatea creatoare nu depind de cunoaşterea unei limbi, ci de dispozițiile naturale şi de formația culturală a fiecărui vorbitor.

Este adevărat, de asemenea, că, din punct de vedere ştiințific, constatăm faptele de creație când ele s-au constituit deja ca „limbă" (activitate repetată), adică atunci când au fost acceptate deja ca modele de către mai mulți indivizi, când creația a devenit într-o anumită măsură „convenție". Aceasta se întâmplă, în parte, din cauza imposibilității materiale de a înregistra toate actele lingvistice care se produc şi, în parte, pentru că în selecția materialului pe care îl studiem intervine, în special în lingvistica istorică, un criteriu de apreciere culturală, drept pentru care se consideră adesea ca fiind cele mai importante formele care au fost acceptate de către comunitățile mai mult sau mai puțin extinse. În pofida acestui fapt, din perspectiva teoriei limbajului şi a lingvisticii generale (nu doar a esteticii şi a criticii literare), un *hapax*, o formă documentată o singură dată, poate fi tot atât de interesantă ca şi creațiile care s-au răspândit; cf., de exemplu, studiile lui R. Meringer[1] despre lapsus (creație „involuntară"). În plus, faptul că formele noi se constată în mod normal când ele au devenit deja „limbă" nu ne permite să ne limităm pur şi simplu la înregistrarea lor ca atare şi să nu încercăm să ajungem până la actul de creație originar, care poate fi documentat sau cel puțin intuit (ceea ce nu înseamnă că încercăm să ajungem până la originea limbajului ca activitate umană – fapt ce nu constituie o problemă lingvistică în sine –, ci numai la originea unei anumite forme, a unui cuvânt, a unui semnificat, care adesea pot fi localizate cu destulă precizie în istoria mai multor limbi). Într-adevăr, o dată cu deşteptarea interesului ştiințific pentru limbile contemporane, s-a configurat o întreagă serie de creații de cuvinte sau semnificate noi care au devenit „limbă", iar în multe cazuri s-a putut ajunge până la faza inițială a difuzării acestora. Sunt cunoscute cazurile unor cuvinte ca span. *linchar* [a linşa] sau ca fr. *grève* „chei, plajă", care, datorită faptului că muncitorii grevişti se adunau pe malurile Senei, a început să însemne şi „grevă"; ori fr. *limoger* („a lichida", „a face să cadă în

[1] R. Meringer şi K. Meringer, *Versprechen und Verlesen*, Stuttgart, 1985; R. Meringer, *Aus dem Leben der Sprache*, Berlin, 1908.

dizgraţie"), care derivă de la *Limoges* (din cauza obiceiului de a trimite în acest oraş ofiţerii, ca pedeapsă). Tot astfel, în timpul primului război mondial s-au născut numeroase cuvinte şi expresii (de exemplu, în engleză, *hang up the spoon* „a atârna sau a spânzura lingura" pentru „a muri", datorită faptului că în tranşee, atunci când un soldat murea, i se atârna lingura şi nu mai era folosită), şi încă mai multe expresii au fost create în timpul celui de-al doilea război mondial, cum ar fi engl. am. *GI* „soldat" (abreviere de la *government issued* „produs de guvern, material al guvernului", aplicat apoi în glumă şi la „materialul uman"), *pin-up (girl)* „fată frumoasă" (literal „fată de ace" „fată [al cărei portret merită să fie prins cu ace cu gămălie]", datorită fotografiilor pe care soldaţii de obicei le expuneau în barăcile şi cazărmile lor), sau it. *sciuscià* „lustragiu" (deformare din engl. *shoe-shine*)[2]. Această considerare a limbajului ca activitate creatoare justifică mai profund lingvistica în calitate de ştiinţă a culturii sau, aşa cum se recunoaşte astăzi aproape în unanimitate, ca fiind cea mai importantă dintre ştiinţele culturii. Într-adevăr, limbajul, ca mod de cunoaştere creatoare, manifestă toate caracteristicile inerente activităţilor creatoare ale spiritului, ale căror rezultate nu sunt materiale sau în care aspectul material contează mai puţin – fiind pur şi simplu vehicul sau suport pentru elementele formale esenţiale – şi care se numesc în general cultură: *este o formă a culturii*, poate cea mai universală dintre toate şi, oricum, prima care distinge în mod imediat omul de celelalte fiinţe din natură.

8. Menţinându-ne în continuare în cadrul limitelor examinării intrinseci a limbajului ca activitate cognitivă, putem distinge, în conformitate cu *funcţia predominantă* (sau, mai bine zis, conform finalităţii, din punctul de vedere al vorbitorului şi în funcţie de efectul obţinut la ascultător), mai multe tipuri de limbaj, care adesea se prezintă ca fiind *tot* limbajul, ca esenţă a sa, deşi acestea nu se manifestă niciodată sau aproape niciodată în stare pură. De fapt, unele afirmaţii logiciste, estetizante sau psihologiste referitoare la limbaj – de tipul: „limbajul este comunicare de idei sau gânduri", „limbajul este expresie", „limbajul este exteriorizare a unei stări psihice" – se referă, în realitate, numai la anumite aspecte ale limbajului, diferite conform funcţiei dominante, fiind, în consecinţă, insuficiente şi restrictive ca trăsături caracteristice, iar ca definiţii, evident, inacceptabile.

Fără îndoială, triada funcţională stabilită în această privinţă de K. Bühler[3] – *Kundgabe* sau *Ausdruck* (manifestare, expresie, exteriorizare), *Darstellung* (reprezentare) şi *Auslösung* sau *Appell* (acţiune asupra ascultătorului, apel) – aduce precizări esenţiale realităţii limbajului. Într-adevăr, conform prevalării uneia sau alteia dintre aceste funcţii, distingem: un limbaj *reprezentativ,* unul *enunţiativ* şi altul *informativ*, în care finalitatea este, mai ales, aceea de a informa cu privire la ceva

---

[2] O serie întreagă de exemple se pot găsi în A. Menarini, *Profili di vita italiana nelle parole nuove*, Florenţa, 1951; pentru perioada interbelică, în special pentru epoca din preajma celui de al doilea război mondial, vezi B. Migliorini, *Lingua contemporanea*, ed. III, Florenţa, 1953; idem, *Saggi sulla lingua del Novecento*, ed. II, Florenţa, 1942.

[3] K. Bühler, *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*, Jena, 1934 (trad. sp. *Teoría del lenguaje*, Madrid, 1950).

exterior atât pentru vorbitor, cât şi pentru ascultător (şi care se numeşte adesea şi *comunicativ*, pentru că este în primul rând comunicare a „ceva despre lucruri”; acest termen însă este inacceptabil, deoarece *comunicarea* e prezentă mereu, *este condiție* a limbajului); un limbaj *expresiv* (*afectiv* sau *emotiv*), în care finalitatea principală e aceea de a exprima o stare psihică, „sentimentală” a vorbitorului; şi un limbaj *apelativ* (sau *volitiv*), a cărui finalitate o reprezintă obținerea unui anumit comportament al ascultătorului. Fireşte, cea mai uzuală distincție este aceea între *limbajul enunțiativ* şi *limbajul emotiv* sau *afectiv* (expresiv-apelativ), celui din urmă corespunzându-i două funcții.

În acest sens se dovedeşte a fi foarte percutantă şi distincția a două funcții diferite – făcută de F. Kainz[4] – în cadrul funcției *Darstellung* a lui Bühler: *Darstellung* (reprezentare) propriu-zisă şi *Bericht* (informație). Într-adevăr, e necesar să facem această distincție în *Darstellung* a lui Bühler, dat fiind că, în realitate, numai *informația* poate fi considerată ca funcție particulară a limbajului, în timp ce *reprezentarea* aparține limbajului în totalitatea sa şi coincide cu natura sa cognitivă: funcțiile limbajului ar trebui, prin urmare, să fie denumite*: informație, exteriorizare, apel (Bericht, Kundgabe, Auslösung)*.

Aceste distincții prezintă interes deoarece ne confruntăm cu tendința de a identifica „limba” cu funcția informativă (adică, cu „limbajul enunțiativ”) şi a considera, în consecință, creația ca fenomen care ar aparține exclusiv funcției expresive şi apelative. E necesar să amintim însă că distingerea celor trei funcții, pe lângă faptul că este convențională şi posibilă doar până la un anumit punct, este ulterioară constatării creației ce caracterizează activitatea lingvistică în integritatea sa. În plus, „limba” nu poate fi identificată cu nici o funcție particulară, pentru că este un sistem abstract şi, ca atare, indeterminat: funcțiile se manifestă în vorbirea concretă. În sfârşit, e adevărat că creația, ca invenție *ex novo* – invenție înțeleasă în mod imediat numai într-un anumit context sau într-o anumită situație –, întâlneşte un teren mai favorabil în aşa-zisul „limbaj emotiv”; dar, fiind constituit din acte lingvistice, „limbajul enunțiativ” nu poate să nu fie şi creație, chiar fiind, poate, mai refractar la noutăți bruşte şi acceptând cu mai puțină răzvrătire tradiția lingvistică a comunității. Activitatea imaginativă, activitatea *poetică* a omului (în sensul etimologic al termenului), se observă la toți indivizii vorbitori (nu numai la „zei şi eroi”) şi în orice act lingvistic, atât în limba literară, cât şi în limbajul curent, atât în limbajul enunțiativ, cât şi în limbajul emotiv. Filozoful şi omul de ştiință îşi creează un limbaj propriu în aceeaşi măsură ca şi oratorul sau poetul.

9. Punctele de vedere examinate, alături de altele, justifică disciplinele lingvistice particulare, explicând parțial fundamentele mai multor orientări în lingvistica generală şi cea teoretică, precum şi în cadrul filozofiei limbajului; o ştiință care, de obicei, adoptă un punct de vedere particular, accentuând, în consecință, anumite aspecte

[4] F. Kainz, *Psychologie der Sprache,* I. *Grundlagen der allgemeinen Sprachpsychologie*, Stuttgart, 1941.

ale limbajului în detrimentul altora. Critica definiţiilor ne-a servit, pe de o parte, la semnalarea faptului că, în general, ele nu sunt antitetice, ci complementare şi, pe de altă parte, la evidenţierea caracterului fundamental de *creaţie* inerent esenţei cognitive a limbajului.

Într-adevăr, cunoaşterea lingvistică este de multe ori o *cunoaştere metaforică,* o cunoaştere prin *imagini*, care, de altfel, se orientează atât de des în aceeaşi direcţie încât ne face să ne gândim în mod serios la o anumită unitate universală a imaginaţiei umane, dincolo de diferenţele lingvistice, etnice sau culturale. Evident, creaţia lingvistică recurge, de asemenea, la o întreagă serie de alte procedee, cum ar fi descrierea analitică prin compunere, derivarea „automată", analogia pur fonică, substantivarea adjectivelor care apar în combinaţii mai mult sau mai puţin constante cu anumite substantive etc. Astfel, creăm cuvinte „descriptive", ca *magnánimo* şi *ferrocarril*, *bizcocho* şi *suicidio*, *circunstancia* şi *beneficio*, *geografia* şi *zoología*, *abecedario* şi *azul piedra* şi *living-comedor* (fără a aminti imensa serie de substantive-definiţii folosite în anumite ştiinţe, cum ar fi chimia organică); de la *libro* formăm *librero*, de la *leche, lechero*; după cum de la *carnicero, carnicería*, ca şi de la *carpintero, carpintería*; spunem *zoológico* şi *atómica* pentru a ne referi la *jardín zoológico* şi la *bomba atómica*; iar în toate acestea nu există nici o contribuţie particulară a imaginaţiei, nici un moment poetic iniţial specific, nici o „stare de graţie" şi nici o viziune originală. În timp ce în cazul unor expresii ca *niña del ojo* [*fetiţa ochiului*] pentru a indica *pupila* ori când spunem de cineva că este *media cuchara* [*om mediocru*] sau când pe un *negru* îl numim *blond* şi în loc de *cabeza* [*cap*] spunem *mate* [*dovleac*], când spunem de cineva care este bun la inimă că este *un alma de Dios* [*pâinea lui Dumnezeu*], iar de altul care este rău spunem că este *un alma de Judas* [*sufletul lui Iuda*] sau *de Caín* sau *de caballo*, atunci ne aflăm într-o situaţie care este, sau cel puţin a fost într-un anumit moment, complet diferită: ne aflăm în prezenţa unor încercări de a clasifica realitatea, nu prin intermediul unor categorii ale raţiunii, ci prin imagini şi în prezenţa unor analogii stabilite nu dintr-un punct de vedere strict formal, între cuvinte, ci poetic, între „viziuni" care trebuie să fi apărut într-un anumit moment în imaginaţia creatoare a cuiva. Ne aflăm în prezenţa a ceea ce, într-un sens foarte amplu, numim *metaforă*, pe care n-o înţelegem ca fiind o simplă transpunere verbală, o „comparaţie prescurtată", ci expresie unitară, spontană şi imediată (adică, fără nici un „ca" intermediar) a unei viziuni, a unei intuiţii poetice, care poate implica o identificare momentană a unor obiecte diferite (*cap – dovleac*) sau o hiperbolizare a unui aspect particular al obiectului (ca în cazul lui *medved'* „cel care mănâncă miere" pentru a desemna *ursul*, în limbile slave) şi chiar o identificare între contrarii, „absurdă" din punct de vedere logic, dar cu semnificat şi efect evident ironice, în anumite situaţii, cum ar fi cazul lui *negru-blond* sau cazul când un *gras* este numit *slab* sau un *bătrân* e numit *tinerel*.

10. Desigur, nu toate metaforele care se produc în actele lingvistice concrete devin „limbă", adică nu toate pătrund în tradiţia comunităţii. În plus, pătrunzând în

„limbă”, ele devin „convenționale”, pierzând treptat valoarea lor inițială de imagini. Totuşi, cel puțin pe parcursul unui anumit timp, ceva din această valoare metaforică a semnului-imagine se conservă în sistem, în relație cu restul semnelor şi tocmai aceasta ne permite să intuim frecvent actul inițial de creație anterior oricărei investigații etimologice. Există, deci, un aspect metaforic-convențional al semnelor sau, cel puțin, al unor semne care, în cadrul unei tradiții, continuă să fie percepute ca imagini, aspect ce poate fi studiat din perspectiva simțului lingvistic al comunității. Să se compare, de exemplu, cuvintele care înseamnă „liliac” în trei limbi diferite: engl. *bat* nu evocă nici o imagine, pentru că nu stabileşte nici o relație cu alte semne din sistem, adică este un semn simbolic golit de orice expresivitate metaforică, totalmente „denominativ” şi nu „descriptiv”. În schimb, în fr. *chauve-souris* metafora se conservă încă intactă: înseamnă, literal, „şoarece chel”; într-o anumită măsură se conservă şi în germ. *Fledermaus* (în pofida faptului că în primul termen al compunerii s-a pierdut relația cu *flattern*), pentru că al doilea element, *Maus*, continuă să fie înțeles ca „şoarece” (Jespersen). De aici deducem că numai atunci când semnul-imagine pierde relația semantică evidentă cu restul semnelor, el îşi pierde complet valoarea sa metaforică. Şi aşa cum anumite semne cu timpul se „demetaforizează”, devenind „proprii” şi „convenționale”, alte semne, proprii la origine, pot să ajungă să se „metaforizeze”, devenind figurate, prin evoluția lucrurilor desemnate, chiar dacă e vorba de un caz mai rar şi chiar dacă metaforizarea rămâne adesea neobservată. Aşa, de exemplu, *pluma* (în sensul de „pană de scris”) este semn metaforic din momentul în care nu s-a mai scris cu pene de pasăre; acelaşi lucru e valabil pentru *payaso* [*paiață, clovn*] (it. *pagliaccio*, fr. *paillasse*), din moment ce paiațele (sp. *títeres*) nu se mai fac din *paie*, sau pentru fr. *chapeau*, it. *cappello*, care deja nu mai sunt *capuchos* sau *capas* mici, ci „pălării”. În mod analog, cuvinte ca lat. *scribere*, gr. *γράφειν* (la origine „a grava”) şi got. *meljan*, paleosl. *pisati*, pers. *nibistan* (la origine „a colora, a picta”) au devenit metaforice în momentul în care faptul „de a scrie” a încetat să mai fie identificat, respectiv, cu faptul „de a grava” şi cu faptul „de a picta”.

Trebuie să observăm însă că sentimentul expresivității unui termen din „limbă” nu este identic la toți vorbitorii. În acest sens, se manifestă adesea un paradox aparent: cel care cunoaşte mai puțin sistemul are adesea un simț mai clar al anumitor valori expresive. Astfel, copiii care învață o limbă descoperă frecvent relații surprinzătoare între anumite semne, relații pe care adulții, de obicei, nu le remarcă; iar atunci când învață o limba străină, reuşesc să creeze jocuri de cuvinte, ceea ce nu se observă la copiii care vorbesc acest idiom ca limbă maternă. În general, atenția deosebită, lipsa de automatism în folosirea unui semn, inlcusiv îndoielile pe marginea semnificației semnelor sporesc posibilitatea ca acestea să fie asociate cu alte semne din sistem. Astfel, un străin care învață spaniola va înțelege în mod normal sp. *estrellar* ca derivat din *estrella; tenedor* ca derivat din *tener* şi *tiradores (tirantes*) ca derivat din *tirar*, adică va stabili relații pe care foarte puțini indivizi dintre cei care vorbesc spaniola ca limbă maternă le-ar stabili, de obicei.

În concluzie, trebuie să remarcăm că, deşi există un simț mai mult sau mai puțin

general al valorii metaforice a unui semn, acesta nu coincide în fiecare caz cu realitatea istorică, adică sentimentul actual al metaforei adeseori nu coincide cu istoria metaforei înseşi, cu *etimologia* sa: acesta este un indiciu al discrepanţei, al dezacordului între sincronie şi diacronie, de care vorbeşte Saussure. De exemplu, o scurtă anchetă a demonstrat că puţini vorbitori înţeleg semnificatul lui „azote" ca semnificat primar al lui *flagelo*, şi semnificatul „calamidad" drept secundar şi metaforic. În general, în cazul în care nu se înţelege exact contrariul, ignorăm cel puţin semnificatul „propriu", cunoscându-l doar pe cel figurat care ne vine mai întâi în minte. Tot astfel, orice dicţionar va prezenta ca prim semnificat – ca semnificat „propriu" – al lui *cuerda*, cel de „cuerda de atar" şi ca semnificat secundar, adică derivat şi metaforic, cel de „cuerda de instrumento musical", dat fiind că aceasta este realitatea lexicologică actuală şi simţul general al vorbitorilor. Totuşi, din punct de vedere istoric adevărul e altul, total opus: gr. *χορδή* a însemnat mai întâi „intestino" (cf. sp. *cordilla*, care, în consecinţă, nu derivă de la *cuerda*, cum se afirmă în *Dicţionarul* Academiei, ci direct de la lat. *chorda*, preluat din greacă cu semnificatul primitiv) şi apoi, din raţiuni evidente, „coardă de instrument muzical", în timp ce semnificatul „funie" e o metaforă mult mai târzie din latina vulgară. Iar *fruto*, în sensul de „produs al măiestriei, al ingeniozităţii, al unei munci sau al unei ocupaţii etc.", cel puţin din punctul de vedere al limbii latine, nu este un semnificat metaforic derivat din cel de „fruct al unei plante", dat fiind că semnificatul său primitiv a fost tocmai primul: în latină substantivele în *-tus* de declinarea a 4-a erau abstracte, prin urmare *fructus* semnifica în primul rând „produs în general" (în plus, era vorba de un derivat al verbului *fruor* „a se bucura de") şi numai după aceea „fruct al unei plante": s-a trecut, deci, de la abstract la concret şi nu invers, cum s-ar părea la prima vedere.

Tot astfel, nu coincid în fiecare caz cu realitatea istorică relaţiile pe care simţul lingvistic le stabileşte între semnele sistemului, multe dintre ele înţelegându-se adesea ca fiind derivate din altele, cu care din punct de vedere istoric nu au nimic de a face şi, prin urmare, ca fiind dotate cu valoare descriptivă sau metaforică ce nu le-ar corespunde din punct de vedere etimologic.

E bine cunoscut cazul gr. *'Αφροδίτη*, Afrodita[5], care derivă istoric din fenicianul *Astoreth*, dar care a fost interpretat în greacă în relaţie cu *'φρός* „spumă" şi *δέατο* „apărea" şi, în consecinţă, cu faimosul mit al zeiţei născute din spuma mării (problema preexistenţei mitului sau al derivării sale din falsa etimologie nu poate fi considerată pe deplin soluţionată). Tot astfel, în spaniolă numele de *Santa Lucia* s-a relaţionat cu *luz* [lumină] (atribuindu-i-se apoi acestei sfinte ocrotirea vederii), iar it. *maritozzi* s-a relaţionat cu *marito* „soţ" şi cu *maritare* „a se căsători", din care considerent aceste gogoşi [brioşe] au devenit tradiţionale la banchetele de nuntă. Gr. *βασιλικόν* „busuioc" a fost asociat cu gr. *βασιλίσκος* (la fel în dialectele italiene şi cele franceze), iar de aici au apărut mituri referitoare la planta şi la animalul fabulos. În mod analog, fr. *aspic*

[5] Pentru majoritatea exemplelor din acest paragraf, ca şi din § 13, vezi V. Pisani, *L'etimologia*, Milano, 1947; V. Bertoldi, *La parola quale mezzo d'espressione*, Napoli, 1946, şi *Il linguaggio umano nella sua essenza universale e nella storicità dei suoi aspetti*, Napoli, 1949.

înseamnă „levănțică” şi „şarpe veninos”, prin încrucişarea între lat. *spica* şi gr. *ʹσπίς;* descoperim astfel mitul respectiv care asociază planta cu reptila. Iar în română continuarea lat. *hordeulum* a ajuns la identitate fonetică cu *urcior* (derivat a lui *oală*), fapt pentru care a apărut superstiția că a sparge un ulcior produce urcior la ochi. Printr-un fel de compensație în viața spirituală, nu numai miturile fac să apară cuvinte, ci şi cuvintele contribuie la apariția miturilor; adică unor momente unice de intuiție poetică pot să le corespundă adesea două creații metaforice distincte: mitul şi simbolul lingvistic.

Alte exemple interesante sub acest aspect sunt cele din gr. *γλυκύρριζα,* literal „cu radăcini dulci” (*ρίζαι γλυκειαι*), care a dobândit în latină forma de *liquoritia*, fiind raportat la *liquor*, datorită uzului medicinal al plantei (iar de la cuvântul latin derivă în dialectele italiene, prin contaminări semantice succesive, *guarizia*, raportat la *guarire*, „a se vindeca, a se însănătoşi”; *regolezia*, raportându-se la *regolare*, cf. sp. *regaliz, regaliza, regalicia; sug ed Lucrezia*, literal „jugo de Lucrecia”, cf. lat. med. *succoricia*); lat. *iterare*, „a reîncepe, a renova, a repeta”, derivat de la *iterum* „din nou”, raportat apoi la *iter* „drum”, de unde fr. vechi *errer* „a rătăci, a hoinări”, semnificat ce se conservă în formele *chevalier errant, juif errant*, ultimul a trecut şi în spaniolă *judio errante*. Lat. *securis* „topor, secure” părea derivat de la *secare* „a tăia”, în timp ce, foarte probabil, e vorba de un cuvânt de origine semitică; *laudanum* „laudanum”, interpretat în dialectele franceze ca *lait d'anon,* literal „lapte de măgar”; fr. *veilleuse* „brânduşă”, termen de origine celtică, dar asociat apoi cu *veiller* „a veghea” şi cu *veillees* „veghii de toamnă”; it. *girasole*, interpretat în engleză ca *Jerusalem*; it. *pomi dei mori* „merele arabilor” (*mala aethiopica)*, expresie interpretată în franceză, apoi în engleză şi germană, ca *pommes d'amour, love apples, Liebesäpfel; malenconía* şi *nigromancía*, care îşi datorează forma faptului că respectivele cuvinte greceşti „bilă [fiere] neagră” *μελαγχολία* şi *νεκρομαντεία* „evocare a morților” au fost asociate cu *rău* şi cu magia *neagră*; *palafren* [cal de paradă], care derivă din celticul latinizat *paraveredus*, forma sa actuală însă se datorează unei asociații cu *freno* [zăbală, frână]. Lista ar putea fi continuată cu o serie întreagă de *etimologii populare*, din punct de vedere tehnic „arbitrare” şi „false”, dar extrem de semnificative din punctul de vedere al asociațiilor pe care simțul limbii le stabileşte între simboluri şi din punctul de vedere al imaginilor care apar exprimate în simboluri şi, deci, al mecanismului creației metaforice în limbaj. Pot fi amintite în acest sens etimologiile ingenue ale anticilor, începând cu *Rigveda*, unde numele zeului *Agni* se asociază cu rădăcina *aj-* „a răpi” („pentru că răpeşte averea duşmanilor”) sau *Odiseea*, unde numele eroului *эΟδυσσεύς* se relaționează cu *Vδυσσάμενος* „cel care a suferit”, până la cele ale Sfântului Isidor din Sevilla, conform căruia *camisas* [cămăşi] se numesc *quia in eis in camis dormimus*, pentru că dormim în ele în pat.

11. Dar aceste *etimologii populare*, aceste asociații „arbitrare” sunt oare simple „greşeli” în cadrul pretinsei „evoluții normale” a limbii, sunt ele „fenomene patologice” pe care lingvistul trebuie doar să le constate ca atare, restabilind în fiecare

caz „realitatea istorică”? Poate lingvistica să se limiteze la istoria exterioară şi formală a cuvintelor, ignorând simţul lingvistic, conştiinţa semantică a vorbitorilor, relaţiile capricioase şi multiforme care se stabilesc între simboluri în actele concrete de vorbire? Ar putea să facă acest lucru numai dacă limbajul ar fi un fenomen al naturii, independent de fiinţele umane care îl creează şi îl re-creează continuu. De fapt, aşa s-a procedat într-o perioadă în care se credea că lingvistica poate să-şi afle locul printre ştiinţele naturale, iar limbajul era considerat ca un organism cu viaţă proprie, guvernat de legi proprii. Dar nu se mai poate face acelaşi lucru astăzi, când ştim că limbajul nu are existenţă autonomă şi că este „guvernat” de către indivizii vorbitori – în conformitate cu nişte norme extrem de complexe –, de toţi indivizii unei comunităţii şi de fiecare dintre ei, în fiecare act lingvistic concret. A face o istorie pur fonică (formală) a cuvintelor e imposibil, deoarece cuvântul nu este numai „formă” (sunet), ci unitate a formei şi conţinutului (sunet şi semnificat), iar forma însăşi se explică prin semnificat (ca în cazul lui *nigromancía*), aşa cum semnificatul poate fi explicat prin formă (ca în cazul lui *iterare* „a călători”). Într-adevăr, etimologia actuală care îşi propune să fie istorie concretă şi completă a cuvintelor, atât a formei cât şi a conţinutului lor, istorie a asociaţiilor pe care acestea le-au evocat sau le evocă în conştiinţa vorbitorilor, deja nu mai neglijează ceea ce numim „simţ lingvistic” – adică influenţa simbolurilor asupra spiritului indivizilor creatori de limbaj –, eventualele viziuni metaforice care guvernează crearea şi re-crearea simbolurilor, faptele de cultură care sunt miturile asociate cuvintelor. Evident, etimologia tehnico-obiectivistă – care consideră cuvintele ca entităţi izolate şi autonome – şi etimologia concretă – care ia în considerare cuvintele în relaţia lor cu lucrurile şi în relaţiile lor organice reciproce, precum şi (ceea ce ne interesează pe noi aici) în relaţie cu simţul lingvistic şi cu valoarea expresivă atribuite de vorbitori – sunt două lucruri diferite. Aşa, de exemplu, a afirma că fr. *pommes d'amour* (trad. apoi în egleză şi germană cu *love apples* şi *Liebesäpfel)* derivă din ital. *pomi dei mori* nu este deloc greşit din punct de vedere pur exterior, dar nu ne spune nimic referitor la asociaţiile pe care expresia le provoacă în conştiinţa vorbitorilor francezi şi nici nu explică în mod satisfăcător forma sa. Tot astfel, din punctul de vedere al etimologiei actuale este insuficient a afirma că *veilleuse* provine din celtică, pentru că istoria semantică (şi formală) a acestui cuvânt, doar la origine celtic, a fost schimbată într-un anumit moment prin asociaţia cu *veiller*, aşa cum istoria lui *securis* a deviat prin asociaţia cu *secare*, iar cea a lui *iterare* prin asociaţie cu *iter.*

Asistăm, în acest sens, la o reevaluare a „etimologiei populare”, care nu e deloc un fenomen aberant, dat fiind că poate să ne ofere indicii preţioase cu privire la viziunile metaforice care au însoţit şi au determinat creaţia semnelor şi care continuă să li se asocieze acestora în vorbire. De aceea, dacă Sf. Isidor nu are deloc dreptate derivând *camisa* din *cama*, poate nu greşeşte atât de mult atunci când asociază *arapennis* (formă specific hispanică a celticului *arepennis*) – de unde provine sp. vechi *arapende* –, cu verbul *arare*: e posibil ca tocmai asociaţia cu *arar* să fi contribuit la modificarea formei cuvântului. Iar *Dicţionarul* Academiei, dacă nu are dreptate din

punct de vedere istoric, are dreptate din punctul de vedere al simțului lingvistic actual, relaționând *cordilla* cu *cuerda*, recunoscând un singur cuvânt *errante* în loc de două (unul derivat din *errar*, altul din *errant*, part. prez. al fr. vechi *errer* < *iterare*).

Nici măcar în descrierea lexicologică sincronică a cuvintelor nu ar trebui să ne limităm la indicarea sensurilor variate, a utilizării diferite a semnelor luate independent sau combinate, neglijând asociațiile subiective sau deja „convenționale" pe care ele le suscită în mintea vorbitorilor. Dacă vrem să pătrundem în realitatea vie a limbajului, va trebui să menționăm, de exemplu, că engl. *bat* este un semn pur denominativ, „fără familie", că nu dă naştere la nici una dintre asociațiile şi imaginile proprii, de exemplu a „traducerii" sale în fr. *chauve-souris*, ceea ce e valabil numai până la un anumit punct, deoarece din punct de vedere descriptiv sugerează mult mai mult. Tot aşa, *Dicționarul* Academiei va avea dreptate, dat fiind criteriul său normativ, atunci când explică *emérito* ca adjectiv care se aplică „persoanei care s-a retras dintr-o slujbă sau de la o funcție oarecare şi beneficiază de o sumă de bani pentru bunele sale servicii", dar realitatea limbii este alta: majoritatea vorbitorilor asociază cuvântul cu *mérito* şi îl interpretează ca „merituos, remarcabil, ilustru". Oare mulți vorbitori spanioli ştiu astăzi ce înseamnă (sau „trebuie" să însemne) ceea ce s-a indicat prin „se spune mai ales de soldatul care şi-a satisfăcut serviciul militar în Roma antică şi beneficia de recompensa corespunzătoare meritelor sale"? Că nu este aşa ne-o demonstrează acelaşi *Dicționar* al Academiei, făcând, implicit, aceeaşi asociație cu *mérito* („. . . recompensă datorată meritelor sale"), pe care cuvântul latin *emeritus* nu îl implica, dat fiind că deriva din verbul *merere* sau *mereri*, cu sensul absolut de „a servi în armată", însemnând, în consecință, numai şi exclusiv „cel care a terminat serviciul, care se află în afara serviciului activ", ceva de tipul „pensionar"; soldatul putea să beneficieze sau nu de o recompensă, dar acest lucru nu era indicat de termenul *emeritus*.

Toate acestea ne demonstrează că în limbaj – în afară de relațiile semnificative, morfologice, sintactice şi cele datorate derivării şi compunerii efective şi normale – există relații particulare între cuvinte, datorate asociațiilor subiective şi metaforice care se stabilesc sporadic sau în mod constant între intuițiile respective sau între aceleaşi simboluri din rațiuni formale.

12. Să vedem acum care sunt temeiurile creației metaforice în limbaj? Sau, mai bine zis, dacă pot fi investigate motivele intime ale creației lingvistice? Evident că nu, deoarece creația, invenția este inerentă limbajului prin definiție. Nu pot fi prezentate rațiunile impulsurilor capricioase şi de nebănuit ale imaginației umane creatoare. Ceea ce poate fi menționat sunt motivele acceptabilității mai mari sau mai mici a unei invenții într-o anumită comunitate. Acestea sunt, în primul rând, prestigiul creatorului şi expresivitatea semnului inventat; rațiuni culturale mai generale, precum şi substituirea unei culturi prin alta sau progresul cultural continuu, apariția continuă în orizontul conştiințelor lingvistice a unor obiecte şi idei noi care reclamă cunoaştere şi clasificare.

Există însă şi motive mai specifice. În primul rând, „sistemul" limbii care „reclamă" substituirea unui semn deoarece acesta a devenit total inexpresiv sau din

considerentul de a evita confuzii deranjante. Aşa se întâmplă, de exemplu, în faimoasele cazuri investigate de J. Gilliéron, al lat. *apes*, „albină”, substituit prin derivate, împrumuturi interdialectale sau metafore (*mouche-à-miel*), în dialectele franceze în care evoluția fonetică normală a redus termenul la o singură vocală lipsită de expresivitate (*é*) sau al lui *gallus*, substituit prin imaginea lui *bigey (vicaire* „preot”) într-un dialect din Franța în care, prin evoluție fonetică normală, s-a ajuns să se confunde cu continuarea lui *cattus* (*gat-gat*). Fireşte, rațiunile prezentate mai sus nu au determinat *invențiile* înseşi, ci numai acceptarea lor, deoarece, cu toată certitudinea, înainte ca substituirile să se fi produs trebuie să fi existat deja imaginea albinii văzută ca o *mouche-à-miel* „muscă de miere” şi a cocoşului printre găini văzut ca un *vicaire*, ca un „preot” printre enoriaşe.

Alt temei ce determină substituirea unor semne şi care, în consecință, contribuie sau nu la difuzarea (acceptarea) creațiilor metaforice este aşa-numitul „tabu lingvistic”, adică fenomenul prin care anumite cuvinte asociate unor superstiții sau credințe sunt evitate, fiind substituite prin împrumuturi, eufemisme, perifraze, metafore, antifrază etc. Recent, W. Havers a reexaminat acest femonem într-un studiu ce oferă mult mai mult decât promite titlul său, pentru că nu este doar o simplă bibliografie[6]. Printre altele, Havers menționează şi enumeră acele *denotata* supuse de obicei tabuului lingvistic: în primul rând, o serie întreagă de animale (ursul, lupul, şarpele, şoarecele, vulpoiul, broasca, nevăstuica, iepurele, capra, albina); anumite părți ale corpului, cum ar fi mâna, în special mâna stângă; anumite fenomene cum e focul, apoi soarele şi luna, bolile şi defectele fizice, moartea, zeii şi demonii. Tabuul lingvistic se datorează, în esență, credinței (foarte înrădăcinate în societățile primitive, dar atestate şi în societățile dezvoltate) într-o anumită „magie a cuvintelor”, a identificării numelui cu lucrul denumit: se consideră că a numi un lucru prin termenul său propriu care îi corespunde poate fi periculos, pentru că numele lucrului atrage după sine lucrul însuşi (bine cunoscuta locuțiune latină *lupus in fabula* înseamnă tocmai aceasta: numind lupul, el apare), fiind preferabil, prin urmare, să se întrebuințeze cuvinte sau expresii mai puțin specifice care numesc „fără să numească”.

După cum am menționat, există multe moduri de a substitui cuvintele pe care dorim să le evităm: alterația fonetică (cf. it. *Gribbio!* pentru *Cristo!*, *perdinci* pentru *per Dio*; engl. *gog* pentru *God*; fr. *morbleu* pentru *mort Dieu* şi *parbleu, ventrebleu*; magh. *iskola* [literalm. „şcoală”] pentru *Isten* [Dumnezeu]); antifraza (*bendito* în loc de *maldito*); antonomasia (în loc de *Dios* se va spune *el altísimo* sau *el todopoderoso*; în loc de *diablo*: *el maligno, el tentador, el impuro*, cf. rom. *necuratul*; tocmai acesta din urmă fiind semnificatul propriu al cuvântului grecesc care traducea o imagine analoagă evreiască şi care a trecut apoi, prin lat. *diabolus*, în limbile romanice. Tot aşa, în poemele homerice lui *Zeus* i se spune *πατήρ* „tatăl” sau *νεφεληγερέτα* „cel care adună norii”); împrumutul interidiomatic sau interdialectal (pentru lat. *laevus* în spaniolă există un împrumut din bască: *izquierdo*; în latină, *lupus* e o formă dialectală

[6] W. Havers, *Neure Literatur zum Sprachtabu*, Viena, 1946.

sabină în loc de cea normală **lucus*, tot aşa şi ital. *lupo* are aspect fonetic dialectal, în loc de cel normal **lopo*, ca în fr. *loup*, în loc de *leu*, care se conservă numai într-o formulă folosită într-un joc de copii: *à la queue leu leu*) etc. Una dintre substituirile cele mai frecvente e cea care foloseşte imagini sau metafore (antonomasia şi antifraza ar cădea deja într-un fel sub incidența acestui concept). Aşa, de exemplu[7], termenul propriu indo-european pentru a desemna „ursul" (a cărui continuare îl reprezintă lat. *ursus*, gr. *ἄρκτος*, sanscr. *rksah*, avest. *arso*, arm. *arj*, irl. *art*, alb. *ari*) a dispărut într-o serie întreagă de idiomuri indo-europene şi tocmai din limbile care s-au răspândit în zone unde animalul se întâlneşte frecvent (slavă, baltică, germanică): pentru slavi ursul este „cel care mănâncă miere" (rus. *medved'*; aceeaşi imagine se întâlneşte, alături de termenul propriu, deja în vedica *madhuvad-*, ceea ce demonstrează faptul că creația metaforică propriu-zisă preexistă „necesității" de substituire; o imagine analoagă este şi gal. *melfochyn*, literal „porc de miere"), pentru baltici, „cel care linge" (lit., let. *lacis*); pentru germani, „brunul" (germ. vechi *bero*, germ. *Bär*, engl. *bear*, sued. *björn*, dan. *bjorn*). Fenomenul, de altfel, apare şi în limbi neindo-europene vorbite în zonele septentrionale ale Europei: estonienii, finlandezii, laponii numesc ursul prin imagini care semnifică „gloria pădurii", „bătrânul", „cel cu plete", „labă lată", „cel care mănâncă furnici albe" etc. Tot astfel, un alt animal supus frecvent tabuului lingvistic, *şarpele*, este numit în mai multe limbi indo-europene prin cuvinte care etimologic înseamnă „cel ce se târăşte" (sanscr. *sarpah*, lat. *serpens*, gr. *ἑρπετόν*, alb. *gjarper*), „terestrul" (paleosl. *zmija*), „cel verde" (lit. *zaltys*).

Un exemplu şi mai celebru este cel al *nevăstuicii*[8]: termenul respectiv latin, *mustela* (fr. vechi *mousteile*, cat. *mustela*, prov. *mustelo*), a dispărut din majoritatea dialectelor romanice sau se întâlneşte numai sporadic, în zone foarte limitate (leon. *mostolilla*, vizc. *musterle*, gal. *mustela*), fiind substituit printr-o serie întreagă de nume metaforice, diminutive şi cuvinte afective, care revelă dorința vorbitorilor de a-şi atrage simpatia animalului. *Mustela* (nevăstuica) este astăzi, conform unor dialecte, cea „drăguță" sau „frumoasă" (fr. *belette*, piemon. lomb. *bellola, benula*, ven. *belita*, cors. *bellula*, sic. *beddula* şi în dialectele spaniole: *bilidilla, bonuca, monuca, buniesta, muniesta*) sau o „doamnă", „domnişoară" sau „soțioară" (it. *donnola,* port. *doninha*, rom. *nevăstuică*, gal. *donocina, donicela*, ast. *donecilla*); este o „doamnă frumoasă" (piren. *danabere*) sau „cumătră" (cast. *comadreja*, tolos. *kumairelo*, camp. abr. *cummatrella, cummarella*, rom. *cumătriță*) sau „noră" (port. dial. *norinha*); este „doamnă sau stăpână a zidurilor" (gal. *dona das paredes*, sard. *dona de muru*) sau „[cea care are culoare de] pâine şi brânză" (arag. nav. *paniquesa*, cu variante sau diminutive în alte zone ale Spaniei; ancon. *panakasu, panaccacia*). Şi de data aceasta fenomenul este interidiomatic, dat fiind că se întâlneşte şi în alte limbi neromanice vorbite în Europa: pentru germani nevăstuica este o „tânără domnişoară" (*Jüngferchen*) sau o „nemțoaică

[7] Cf. A. Meillet, *Quelques hypothèses sur des interdictions de vocabulaire dans les langues indo-européens*, în idem, *Linguistique historique et linguistique générale*, I, ediție nouă, Paris, 1948, p. 281-291.

[8] Cf. R. Menéndez Pidal, *Origenes del español*, ediția a III-a, Madrid, 1950, p. 396–405.

frumoasă” (*Schöntierlein*); pentru englezi este o zână (*fairyl*); pentru maghiari o „domniță” sau „soțioară” (*menyet*), iar pentru basci „pâine şi brânză” *(oguigaztai*).

Tabuul lingvistic reprezintă însă doar un aspect al fenomenului mai amplu numit *interdicția vocabularului,* care se datorează nu numai unor superstiții sau credințe, ci şi unor rațiuni de natură emotivă sau socială, unor rațiuni de educație, politețe, bune maniere, decență, amabilitate etc. Se evită, de obicei, expresii şi cuvinte care sunt considerate prea dure, nepoliticoase sau indecente.

Astfel, ni se pare prea aspru, dacă este vorba mai ales de o rudă de a noastră sau dacă vorbim în prezența unor rude ale defunctului, să spunem că cineva *a murit*: vom spune că *a dispărut* sau că *s-a prăpădit, şi-a dat sufletul/duhul* sau *s-a dus cu Dumnezeu*; iar în loc de *mort* vom spune *dispărutul* sau *răposatul* sau *defunctul* sau *nefericitul* (cf. it. *mio padre poveretto*, *il mio povero padre*, *mia madre buon'anima*). Chiar atunci când ne este absolut indiferent, fiind vorba chiar de un duşman, preferăm să evităm cuvântul *moarte*: vom spune că *s-a dus la dracu'*, sau că *a dat ortul popii* sau vom folosi alte expresii metaforice (de exemplu, în italiană *rimetterci la pelle, rimetterci le ghette, lasciari le penne*; în franceză *casser la pipe, fermer son parapluie, manger les pissenlits par la racine*; în română *a da ortul popii*). Sunt evitate, mai ales, în prezența celui bolnav, dar şi în alte circumstanțe, numele anumitor maladii grave: cf. sp. *mal caduco, mal de corazon* „epilepsie”, *mal de la rosa* „pelagră”, *mal frances* „sifilis”; it. *mal caduco* „epilepsie”, *malvagia malattia* „sifilis”, *consunzione* „tuberculoză”. Tot astfel, se evită numele anumitor părți ale corpului considerate a fi indecente, în special organele genitale, cuvintele care se referă la anumite acte fiziologice şi în particular la actul sexual sau care se referă la aberații sexuale cum ar fi homosexualitatea, substituindu-se fie prin termeni ştiințifici, fie – în limbajul curent – prin eufemisme de obicei metaforice care, de altfel, foarte repede devin proprii şi, în consecință, vulgare, fiind substituite la rândul lor prin eufemisme noi. Pentru a desemna organele genitale, bunăoară, se folosesc imagini, în general nume de fructe, legume, animale, instrumente muzicale şi alte obiecte a căror formă aminteşte într-un mod oarecare forma acestor organe: „limbajul de alcov” este, în acest sens, un domeniu de creație metaforică continuă. Pentru a desemna actul sexual se folosesc eufemisme (*a dormi, a se culca, a fi împreună* etc.) sau verbe substitutive care indică acte formal asemănătoare sau mişcări ritmice (în italiană verbul propriu înseamnă din punct de vedere etimologic „a închide / a încuia cu cheia”, iar un eufemism care a devenit vulgar înseamnă, tocmai „a freca”, cf. magh. *kefélni*, cu sensul de „a avea [a poseda]”; în română un eufemism vulgar înseamnă literal „a regula”. Tot datorită uzului eufemistic, semnificatul fr. *baiser* „a săruta”, curent în epoca clasică, a decăzut rapid, astăzi fiind în general vulgar: în timp ce continuă să se folosească fără inconveniente substantivul *(un) baiser*, verbul nu mai poate fi folosit deja în vorbirea decentă, exceptând unele contexte foarte clare, iar pentru a spune „a săruta” se zice de obicei *embrasser* „a îmbrățişa” (până şi *embrasser sur la bouche, sur la joue*).

Tot astfel, sunt evitați sau substituiți termenii proprii care se referă la o

deplorabilă profesie feminină (ca să fim mai expliciți, accea a femeilor care, conform *Dicționarului* Academiei, „câştigă cu corpul lor, dedicându-se în mod josnic viciului senzualității”), precum şi la locurile unde se practică această meserie. În franceză femininul corespunzător lui *gars, garcon (garce)* a dobândit tocmai acest semnificat şi a trebuit să fie substituit, în sensul de „fată” prin *fille*; dar acest termen, la rândul său, se dovedeşte indecent (cf. sp. *manceba* şi derivatele sau semnificatele metaforice de la *niña, chica*; it. *quelle ragazze*), încât astăzi pentru a spune „fată” se zice în exclusivitate *jeune fille;* chiar şi pentru „fiică” termenul se substituie prin altele (*enfant, petite, fillette*), dacă contextul se dovedeşte echivoc. În italiană *orizzontale* este o metaforă curentă, iar *peripatetica* în acest caz se referă numai la obiceiul de „a se plimba” şi nu are nimic de a face cu filozofia aristotelică (se foloseşte de asemenea *passeggiatrice*, „cea care se plimbă”; cf. o imagine analoagă într-un cuvânt din argoul pungaşilor din Buenos Aires şi Montevideo, care derivă din verbul italian *girare* „a se roti, a se răsuci”). În latină se folosea *lupa* „lupoaică [femeie stricată]” (o aluzie ireverențioasă în acest sens se întâlneşte la Titus Livius cu privire la Acca Larentia), cu cunoscutul său derivat care nu făcea referire la un „bârlog de lupoaice”.

13. Aceste motive, precum şi altele, facilitează, fireşte, difuzarea creației metaforice, dar, după cum s-a semnalat, nu pot explica în nici un caz creația însăşi, care este o activitate liberă a imaginației. Nici măcar difuzarea unei imagini nu este supusă unei legi de necesitate. Într-adevăr, în cadrul creațiilor metaforice folosite de obicei în prezent, se poate stabili o gradație care merge de la cazurile în care se manifestă o anumită exigență a sistemului, cum sunt cele deja menționate, până la simpla glumă, imaginea hazlie[9] care este acceptată de un număr din ce în ce mai mare de indivizi, datorită în exclusivitate expresivității sale intrinseci. Tot o glumă bazată pe analogia fonică, un joc de cuvinte au fost la originea lor cuvintele fr. dial. *herbe sainte* pentru *absinthe* „străin”, precum şi it. dial. *siora-mandula* literal „doamna Alexandra”, *mala-lissandra* pentru *salamandra.* O imagine hazlie se intuieşte în **excappare* „a ieşi de sub mantie”, de unde derivă sp. *escapar*, fr. *echapper*, it. *scappare*, rom. *a scăpa*. O altă imagine hazlie a fost în latina populară *testa* „oală, vas” (cf. sp. *tiesto*), pentru *caput* „cap”[10] . Dar această glumă a avut o asemenea răspândire încât a ajuns să substituie în franceză şi italiană termenul propriu (în fr. *chef* < *caput* înseamnă astăzi aproape în exclusivitate *şef* şi în italiană *capo* cu sens „propriu” are un uz limitat); dar *tête* şi *testa* au devenit la rândul lor termeni proprii şi denominativi, adică inexpresivi,

[9] Cf. K. Jaberg, *Spiel und Scherz in der Sprache*, Tübingen, 1930.

[10] Nu e necesar să presupunem că imaginea ar fi apărut mai întâi în mediul olarilor, dat fiind că nu numai olarul foloseşte o imagine cum ar fi aceea de „oală” pentru *cap*. Nu încape îndoială că multe imagini au întâlnit în anumite comunități sociale sau sfere profesionale „condiții optime” pentru apariția şi difuzarea lor, dar, în general, ni se pare că se exagerează puțin prin tendința de a căuta originea unei întregi serii de creații metaforice în „limbajele speciale”, care nu sunt întotdeauna „mai metaforice” decât vorbirea curentă. E necesar, de asemenea, să remarcăm că, în ceea ce priveşte aspectul teoretic al acestei probleme, a găsi originea unei metafore în „limbajele speciale” sau în limbajul infantil nu înseamnă, după cum se crede adesea, a soluționa problema creației lingvistice, care, în plus, nu este o problemă, ci un fapt.

fiind substituiți prin imagini noi (fr. *bille, bobine, pelote, poire, noisette, citron, citrouille*; it. *zucca* „dovleac”; cf. sp. *pelota, cafetera, chimenea, melón, calabaza, pepino, pera*, riopl. *mate*; engl. *nut*, *cocoanut, onion, pumkin*; germ. *Kopf,* astăzi „cap”, la origine „cupă, pahar”). Acelaşi lucru se poate spune despre lat. *follis* „foale, burduf, coş”, care şi-a păstrat semnificatul propriu în spaniolă şi în română (sp. *fuelle*, rom. *foi*), în franceză (*fou*) şi în italiană (*folle*) a ajuns să însemne „nebun”, la început însemnând „cu capul gol ca o băşică”.

La un nivel mult mai profund se intuiesc infinite creații metaforice în funcție de aceeaşi distincție, clasificare şi denumire inițială a ceea ce e cunoscut, a ceea ce se prezintă ca realitate în intuiția omului – creator al lumii sale specifice şi al limbajului său (activitate care se situează ca punte mediatoare între conştiință şi lume). Omul cunoaşte şi desemnează metaforic fenomene şi aspecte ale naturii, plante şi animale, produsele şi activitățile sale proprii, instrumentele pe care le fabrică pentru munca sa. Un „lanț de stânci crestate” pare să aibă dinți ca un ferestrău al tâmplarului; e văzut în consecință ca un *ferestrău* şi aşa se şi numeşte (port. *serra*; macedo-rom. *şară)*, iar anumite fântâni sunt *ochiuri de apă*. *Lingura* este o „cochilie” (lat. *cochlear* < *cochlea* „cochilie, melc”), iar *burghiul* penetrează lemnul precum un rât de porc pământul (span. *barrena*, prov. *verrina* şi cat. *barrina* provin de la lat. *verrinus*, de la *verres* „vier”). Aceeaşi origine o au şi fr. *verrou*, prov. *verrolh*, sp. dial. *verrojo*; cf., în plus, it. *succhiello* „burghiu” < *suculus*, derivat din *sus* „porc”); iar „piesa care ajustează filetul cu şurub” şi o anumită parte a roții este o *purcea (piuliță*). Grapa [boroana] avea pentru romani dinți de lup (lat. *hirpex* „boroană” < sabin. *hirpus* „lup”), iar *inocula* în uzul său rural primitiv a însemnat „a altoi în *ochii* unei plante”. Bertoldi enumeră şi examinează în studiile sale o serie de creații metaforice care se referă la faună, floră, corpul uman etc. Astfel, pentru a reveni la un exemplu cunoscut şi mai bine studiat, liliacul, care pentru spanioli este un „şoarece orb” *murciélago* (lat. *mus caecus*), în unele dialecte din Franța şi Italia este un „şoarece chel” (*chauve-souris)* sau un „şoarece zburător” (*souris-volante*), un „şobolan cu pene” (*ratapenada)* sau este un „şoarece-pasăre” (*topuccello)*; „jumătate-şoarece” (*mezzosorcio*), „jumătate pasăre” (*mezzouccello*), „rândunică nocturnă” *(rondinella di notte*), „pasăre nebună” (*cell-matt*), „pasăre de noapte rea” (*uccello di malanotte*), un „spirit” sau „duendecillo” *(spiritello*, nume în care imaginea – cf. gr. *ψυχή* „suflet, spirit” şi „fluture” – se bazează de asemenea pe analogia fonică cu *pipistrello, vipistrello...* < *vespertilio*), o „pasăre de rău augur” (*osel del malauguri*) sau „pasăre a demonului” (*auciel du demone*). Vrabia este pentru francezi un „sihastru, pustnic” (*moineau*), aşa cum pentru cei din Rio de la Plata o altă pasăre, prin forma pe care o dă cuibului ei, este un *hornero* [pasărea-olar].

Grecii, mari creatori de metafore, vedeau într-o plantă o „barbă de ied” (*τραγοπώγων,* lat. *barba hirci*), în altele, o „limbă de bou” (*βουγλώσσον,* lat. *lingua bovis)*, o „coadă de cal” (*ππουρις,* lat. *cauda caballi*). Asociau muşcata cu „cocorul” (*κεράνιον* „cocor”), piciorul-cocoşului cu „broasca” (*βατράχιον* < *βάτραχος*

„broască”, lat. *ranunculus*) şi rostopasca cu „rândunica” (gr. *χελιδόνιον* < *χελιδών* „rândunică”, lat. *hirundinina*). Vedeau crizantema ca „floare de aur” (*χρυσάνθεμον*), iar în gladiolă vedeau săgeți (*ξιφίον,* lat. *gladiolus*; cf. sp. *espadana*) şi în nu-mă-uita „urechi de şoarece” (*μυοσωτίς*, lat. *muris auricula*). Aproape toate aceste plante sunt denumite în latină, apoi în dialectele şi în limbile romanice cu nume ce conțin imagini identice sau analoage: de multe ori este vorba de simple traduceri, de „calcuri lingvistice”, dar în unele cazuri s-ar putea vorbi şi de intuiții analoage exprimate în termeni analogi.

Fructele de mărăcine seamănă cu nişte „cățeluşi” şi aşa se şi numesc (fr. *chien, cagnot*, abr. *catille*, sp. *cadillo*; cf. rom. *căței de usturoi*); amenții salciei seamănă cu nişte „mâțişori” (fr. *chats, catouns*, *mignons*; it. dial. *gatoli, gattun*; rom. *mâțişori*; cf. sp. dial. *gatillos* „flori de salcâm”); florile de mac sunt ca nişte „cocoşi” cu creastă roşie (fr. *coquelicot*), iar pentru faptul că fac din ele copiii păpuşi sunt „păpuşi” sau „nevăstuici” sau „călugărițe” (engl. *poppy*; it. dial. *popa, popina, popola, femenota, tosata, siora* şi alte imagini analoage: *fantina, marioneta, madonina* etc. ; fr. *moine*, croată *fratar*); din acelaşi motiv până şi pentru armeni macul este o „soțioară” (*harsnouk*).

Noi cu toții avem la picioare, care sunt „jamboane” (lat. *perna* „jambon, şuncă”), nişte oase ce sunt „fluiere” (*tibias*); la umeri avem „clavicule”; în gât un „bob de strugure” (*uvula*) şi în exterior un *măr (al lui Adam); muşchii* noştri sunt „şoricei” (lat. *musculus*, de la *mus* „şoarece”; aceeaşi imagine în gr. *μυς* , rusă *mysca,* arm. *mukn*, lit. *peles* şi limitat la muşchiul degetului mare, germ. *Maus*), iar în ochi avem pupile care, datorită imaginilor atât de mici pe care le vedem reflectate în ele, sunt „păpuşele” sau *fetițe ale ochilor*, iar pentru anumiți italieni sunt „îngeri” sau „madone” (sard. *andzelu*, istr. *madunena,* calabr. *madonedda*, „pupilă”). Această din urmă imagine se întâlneşte în multe limbi şi dialecte, unele dintre ele fără nici o relație posibilă cu restul[11], drept care ar fi foarte dificil să ne gândim la difuzarea unei creații unice dintr-un centru unic: trebuie să admitem că mai mulți indivizi, în diferite părți ale lumii, au avut intuiții aproape identice şi că le-au exprimat, fiecare în limba sa, cu metafore analoage. Într-adevăr, gr. *κόρη* „pupilă” însemna propriu-zis „figură de ceară, păpuşică, fetiță”, tot aşa şi lat. *pupilla* („păpuşă, fetiță”, deriv. de la *pupula, pupa*), iar imaginea se întâlneşte nu numai în greaca modernă (*νινví*) şi în limbile romanice (sp. *niña del ojo*, port. *menina do olho*, veneț. *putina, putina de l'oco,* lac. *puparella*, nap. *nennella*, lucan. *signurella*, lad. *popa*, rom. *fetița ochiului*), ci şi în bască (*nini, ninika*), în arabă (*sabî* „copil, pupilă”), în araba din Maroc *(nini, nunu, mimi*), în berberă (*mummu*), în germană (*Kinderlein*); în slovenă (*puncica*), în polonă (*panenka*, liter. „domnişoară”) şi în alte limbi slave; în malaeză (*anak mata*, „copil sau fiu al ochiului”) şi în alte limbi din Indonezia; în siriană *(sin-kaga*), în swahili (*mwana wa jicho*); se întâlnea deja în

[11] Cf. V. Bertoldi, *Il linguaggio umano*, p. 79–81; C. Tagliavini, *Introduzione alla glottologia*, ediția a IV-a, Bologna, 1950, p. 109.

indiana veche şi în egipteana veche.

14. Am mai putea adăuga sute de exemple. Dar obiectivul nostru era să indicăm doar locul creației metaforice în activitatea lingvistică propriu-zisă, care este totdeauna activitate „poetică” şi, deci, creatoare, şi să demonstrăm modul în care imaginația umană umple cu multiple semnificate metaforice continuurile fonice – care sunt cuvintele considerate din punct de vedere fizic –, modul capricios în care îşi schimbă semnificatele, căutând mereu imagini expresive noi pentru a denumi ceea ce intuiția cunoaşte şi distinge şi modul în care se stabilesc de fiecare dată relații noi între semnele moarte sau muribunde ale „limbii”, renovând-o continuu, *creând-o* în fiecare moment pentru a o adapta unor intuiții noi. Bucuria, tristețea, durerea şi frica omului, modul său de a considera lumea şi atitudinea lui față de lume, toate acestea se reflectă în cuvânt, în actul de creație lingvistică. Omul cunoaşte şi în acelaşi timp gândeşte şi simte, stabileşte analogii inedite în intuiție şi în expresie, analogii care conțin şi manifestă modul său specific de a lua contact cu realitatea. Creațiile individuale sunt imitate, iar prin imitație se difuzează, devin tradiție, patrimoniu de modele lingvistice ale comunității, devin „convenționale”, dar cel puțin pe parcursul unui anumit timp conservă amprenta unui individ creator care a realizat actul revelației inițiale.

Difuzându-se, cuvintele se intersectează, se întrepătrund, intră în asociații constante sau sporadice, justificate sau nu din punct de vedere etimologic „obiectiv”. Fiecare cuvânt are o istorie extrem de complexă, care nu e lineară, ci în zigzag, prin cadre, încrucişări şi impacte fonice şi semantice, cu alte cuvinte: din *chorda* se face *cordilla* şi acelaşi cuvânt grecesc, dar care a pătruns în latină în altă epocă, generează *cuerda,* substituind pe lat. *funis*, iar *cordilla* se asociază din nou cu aceasta. Cuvinte de origine diferită se influențează reciproc şi se asociază pentru a forma „familii” noi, în timp ce altele, care constituie o „familie”, se separă, pierd relațiile lor asociative şi se înstrăinează, izolându-se sau dobândind noi asociații. Cuvinte derivate şi descriptive sau metaforice substituie alte cuvinte care au devenit totalmente denominative (care deja nu mai evocă nici o imagine, nici o asociație particulară, adică au pierdut expresivitatea) şi, la rândul lor, devin inexpresive, vulgare sau inadecvate pentru a exprima intuițiile inedite ale vorbitorilor, fiind substituite prin creații noi: imaginea *testa* o substituie pe aceea de *caput*, aceasta, la rândul ei, se transformă în termen propriu şi începe să cedeze în fața unor imagini mai recente.

Cuvintele apar drept nobile sau vulgare, în funcție de vorbitorii care le utilizează, de asociațiile fonice şi semnificative pe care le trezesc, în funcție de situațiile în care sunt folosite. Lexicul latin era în mare parte rustic, dar un latinism folosit astăzi în spaniolă este „nobil” pentru că latina clasică, literară s-a opus pe parcursul mai multor secole latinei vorbite, curente, iar aşa-numitele [cuvinte] „vulgare” romanice: *egregius* era în latină, la origine, un cuvânt cu emanație de grajd, deoarece deriva din *grex* „turmă”, dar *egregio* în spaniolă este un cuvânt cu nuanță aristocratică, fiindcă e un cultism şi deja nu mai trezeşte asociații cu turma; *μυοσωτίς* era în greacă o imagine

populară hazlie şi fără pretenții, deoarece semnifica „ureche de şoarece”, dar *miosota* [nu-mă-uita] în spaniolă este de-a dreptul elegantă, fiindcă nu mai are nimic de a face cu şoarecii şi, în plus, are aparență fonematică exotică. Şi să nu mai vorbim de cuvinte ca *orquídea*, care în mintea grecilor ar fi evocat probabil asociații mai curând indecente.

Cuvintele se schimbă continuu, nu numai din punct de vedere fonic, ci şi din punct de vedere semantic, un cuvânt nu este niciodată acelaşi; am spune mai curând că un cuvânt, considerat în două momente succesive ale continuității folosirii sale, nu este „ni tout à fait un autre, ni tout à fait le même”. În fiecare moment se manifestă ceva care a existat deja şi ceva care n-a existat niciodată înainte: o inovație în forma cuvântului, în folosirea sa, în sistemul său de asociații. Această schimbare continuă, această năzuință neîntreruptă de creație şi de re-creație, în care, ca pe nişte pânze ondulante cu mii de nuanțe sau ca pe suprafața scânteietoare a mării în bătaia soarelui, în nici un moment nu se poate fixa un *sistem static concret*, deoarece în fiecare moment sistemul se frânge pentru a se reconstitui şi pentru a se frânge din nou în momentele imediat succesive – această schimbare continuă este tocmai ceea ce numim realitatea limbajului.

(Traducere din limba spaniolă de Eugenia Bojoga)